

ПЕРЕГУК ВІКІВ

400 років з дня народження
Вільяма ШЕКСПІРА

У театрі „Глобус“

Вистави п'єс Шекспіра в сучасних буржуазних театрах не залишають достатнього уявлення про те, як їх ставили на лондонських сценах за життя драматурга. Тільки меморіальний театр у рідному місті Шекспіра Стретфорд-на-Евоні і лондонський «Олд-Вік» продовжують традиції шекспірівської сцени. А втім, нам ще мало відомо про театр, для якого творив найбільший драматург усіх часів.

Сучасники Шекспіра не написали ні біографій своїх видатних драматургів, ні історії англійської сцени. Тільки завдяки сценічним ремаркам до текстів п'єс із перших видань творів Шекспіра і сучасних йому драматургів чимало з'ясовано, як своєрідно ставилися п'єси. Відомо дещо і про аудиторію театру і смаки публіки.

У другій половині XVI ст. театральне життя Англії буйно розквітло. Вистави йшли на імпровізованих сценах заїздів, у садибах магнатів, у театрах «закритих» — в столиці й народних — на околиці міста. За сорок років — з 1576 по 1616 рік у Лондоні збудували чи перебудували десять театрів. Ця цифра і досі рекордна для

міста з населенням приблизно 200.000 жителів. В той час діяло в столиці не менше трьох народних театрів, з яких кожний міг вмістити 3.000 глядачів. У святкові дні вони були вщерть переповнені. Якщо до цього додати глядачів кількох невеликих «закритих» театрів по 300 місць, то виходить, що не менше 10.000 лондонців відвідувало вистави в неділю чи інше свято. Кількість глядачів у будні не перевищувала 1.500—2.000 осіб, отже реальним можна вважати підрахунок сучасного шекспірознавця А. Гарбейджа — кількість глядачів за тиждень вагалась між 18 і 24 тисячами. Якби сучасні лондонці виявили таку саму пристрась до театральних видовищ, як їх предки, то й сто театрів було б замало.

Лондон Шекспірових днів славився своїми театральними виставами по всій Європі. Його окрасою були головню народні театри. Хто приїздив з інших міст або країн, відвідував їх охоче. Але постійну аудиторію становило населення столиці. У театр ходили цілими сім'ями. Задля нього забували про улюблені таверни, гру в кости, карти і різні спортивні змаган-

ня, зокрема, популярні тоді кеглі і теніс. Ні страх перед чумою, ні заклики пуритан оминати «гріховні» видовища, не могли стримати потоку глядачів. Театром цікавились поденні робітники, слуги, ремісники, підмайстри, матроси, студенти, купці, службовці, дрібне дворянство й аристократія. Він заміняв їм книжки, пресу, інколи навіть церкву.

Серед народних театрів особливим авторитетом користувався славетний «Глобус», в якому виступала найкраща тоді лондонська трупа — «Актори лорда Чемберлена», перейменована згодом у «Королівських акторів». Шекспір працював у ній як актор, режисер і драматург, а також був співвласником театру. У «Глобус» приходили глядачі усіх верств населення.

У Шекспірову добу жило приблизно два десятки відомих драматургів, таких, як Марло, Грін, Піль, Кід, Бомонт, Флетчер, Деккер, Вебстер, Бен Джонсон, Мідлтон, Лодж, Лілі, Чапмен, Гейвуд. Більшість з них писали надзвичайно швидко, не цураючись жодної теми, і, як і Шекспір, залишили твори різного жанру — від трагедії до комедії.

Життя п'єс було коротким. Хороші драми витримували в середньому десять вистав, а менші вдалі сходили зі сцени після двох-трьох вечорів. Окремі театри міняли іноді репертуар щовечора. За інформацією шекспірознавця Г. Гаррісона, у першій половині лютого 1596 року актори трупи «лорда Адмірала» за дванадцять вечорів показали десять різних п'єс. Не тільки драматурги, але й актори були надзвичайно зайнятими людьми. Їм доводилось вивчати раз у раз нові ролі і, мабуть, небагато було в них часу на ґрунтовну підготовку до вистав. Талановиті актори, в крайньому разі, вміли імпровізувати.

Акторська професія, хоч і прибуткова, не цінувалась дуже високо. Згідно з законом 1572 року, вистави могли давати тільки ті, хто мали на це дозвіл двох мирових суддів або знаходились під постійною опікою когось

із знаті чи самої королеви Єлизавети. Інших акторів карали як пройди-світів і ледарів.

Кращі вистави кожної трупи йшли на королівському дворі. Їм передувала дбайлива підготовка акторів, часто при співучасті самого автора. Якби нашому сучасникові вдалося побувати в Англії на початку XVII ст., то він побачив би, як у святковий день коло другої години, народ юрмою прямував вулицями до Темзи, щоб переправитись на другий берег річки, до будинків народних театрів. Театральні приміщення будували поза центром міста або ж за рікою, згідно з вимогами пуританських членів міського управління, які вороже ставились до всіляких видовищ.

Приміщення «Глобуса», як і інших театрів, було досить великим, шестигранної форми, з рядом вікон у стінах, воно тільки частково було покрите дахом, який захищав сцену і місця для глядачів вздовж стін. У день вистави на вершині даху розвівався прапор. Глядачі оплачували вступ до театру залежно від місця. Найбільше народу збиралось біля дверей, у так званому партері, де за стоячі місця ціна була дуже дешева. Два шилінги

Зовнішній вигляд театру «Глобус».
(1616 р.).

(приблизно два з половиною карбованця на наші гроші) коштувало сидяче місце в рядах триповерхової «галереї», яка простягалася півколом. За вищу ціну можна було займати місце навіть на сцені або ж на балконі над нею, якщо там не відбувалася дія п'єси.

Найдешевші місця «партеру» займала ремісничка і студентська молодь та «плебейські» елементи столиці. Їм доводилось стояти і в них не було даху над головою. Це була найчисленніша і найбільш гомінка публіка. Вони перші приходили в театр, щоб зайняти кращі місця біля сцени. До початку вистави їли, курили, штовкалися, перекидалися для розваги яблуками чи горіхами, перегукувалися зі знайомими, пронизливо свистіли. На «галереї» сиділа «серйозна» публіка — заможні міщани, купці, чиновники. Не пустували і «місця для джентльменів» — у перших рядах. Пишно одягнені міські джигуни або ж представники знаті примощувалися на балконі чи сцені, інколи порушуючи хід вистави, що викликало справедливе обурення глядачів «партеру». Більшість глядачів становили чоловіки, але серед них не бракувало лондонських міщанок і дворянок, які іноді закривалися масками, щоб залишитися невпізнаними. На присутність багатьох знатних жінок у театрі звертали особливу увагу чужинці. Серед глядачів сидів борзописець, який слова популярної п'єси фіксував на папері. Після вистави він продавав свій варіант тексту комусь із «піратів», себто видавців.

Сцена широким дерев'яним помостом врізувалась у партер приблизно на 15 метрів. Але даремно шукати завіси, яка відділяє сцену від глядачів, або декорацій, приладдя для світлових ефектів чи постійного місця для оркестру.

О третій годині гарматний постріл сповіщав про початок вистави, а на сцені прибивали табличку з написом, наприклад: «Рим — вулиця» — натяк на місце дії. Якби на сцену вийшли «римляни» в англійських ка-

пелюхах і одягах XVI ст., то наш сучасник був би прикро вражений таким анахронізмом. Але тодішніх глядачів це анітрохи не бентежило. З появою перших артистів затихав неспокійний «партер» і вистава починалася.

Важко уявити сьогодні, як лондонські актори Шекспірової доби давали собі раду без декорацій. Для всіх п'єс сценічне обрамлення залишалось однаковим. Те, чого глядач не бачив на сцені, доповнював своєю фантазією.

У театрі не було декорацій — глядачі спостерігали зміну дійових осіб, а не зміну місця. Драматурги не могли обмежувати кількості сцен у своїх творах. Так, у третій дії трагедії «Антоній і Клеопатра» є тринадцять, а в четвертій — п'ятнадцять сцен — Шекспір хотів показати вирішальні хвилини у житті своїх головних героїв.

Вистави у народних театрах відбувалися при денному світлі. Тільки в закритому театрі «Блекфреерс» користувалися штучним освітленням, прикривши трохи вікна, щоб викликати враження ночі. Коли на виставі «Венеціанського купця» у «Глобусі» Шекспір виголошував фразу: «Як любов падає місячне сяйво на цю лавку», то цим сяйвом могло бути тільки сонце. Коли ж треба було унаочнювати темряву, герої п'єси виходили на сцену з факелами.

Перші актриси в англійських театрах появились тільки після 1660 року. В добу Шекспіра жіночі партії доручали 14—15-річним хлопцям, які виконували ролі не тільки привабливих дівчат — Джульетти, Офелії, Корделії, але й літніх жінок — Клеопатри, леді Макбет, Гертруди — матері Гамлета. Недаром Шекспір, знаючи можливості акторського складу трупи, не вводив більше двох-трьох жінок.

Директори театру іноді використовували невибагливу бутафорію — королівський престол (він стояв на підвищенні в глибині і його не забирали під час цілої вистави, навіть коли

дія відбувалася на вулиці чи на полі битви), ліжко, що з самого початку вистави стояло на сцені або під завісою, крісла, які звичайно забирали актори, покидаючи сцену; коли ж вносили стіл, це означало, що відбуватиметься нарада чи бенкет.

Із щоденника і розрахункової книжки Філіппа Генслоу, сучасника Шекспіра і власника кількох театрів, довідуємось про інвентар трупи «лорда Адмірала» за 1598 рік. Тут перераховані палиці, сокири, щити, списи, головні убори, панцирі, балдахіни, колісничі, механізми для обезголовлювання злочинців. Але важко збагнути, як виглядали згадані тут райдуга, ворота пекла, місто Рим, мертві частини тіла.

Зате костюми акторів відзначались багатством і пишнотою. Директори театрів не дуже дбали про історичну достовірність, звертаючи головну увагу на відповідність одягу дійової особи її соціальному походженню та матеріальному становищу. Так, Цезар і його почет носили шовки, оксамити, прикрашені золотими і срібними обшивками — одяг англійської знаті, не римлян. Інколи одяг визначав місце дії. Актор у чоботях для верхової їзди був посланцем, кур'єром, який прибував у замок чи табір з вісткою, король і люди при зброї нагадували, що вони на полі битви.

Не нехтували за часів Шекспіра музичним супроводом.

Вміли також імітувати тоді явища природи — шум вітру, гуркіт грому, дощ і блискавку.

Аудиторія захоплювалась також натуралістичними деталями. В ремарках тодішніх драм читаємо: «Лист написаний кров'ю»; «Гаманець із 30 золотими монетами». Коли ж на сцені появлялися врятовані з затонулого корабля, на них не було сухої нитки, бо за кулісами їх рясно поливали водою. Коли зображалась битва або сцена вбивства, актори намазували себе кров'ю, з поранених кров аж капала. За професором Ф. Лоренсом, який багато років присвятив вивчен-

Зал театру часів Шекспіра (1596 р.).

ню системи театральних засобів, актори користувались губками, просоченими кров'ю зарізаних тварин: торкнувшись пораненого місця, вони залишали кривавий слід. Після вбивства Дункана леді Макбет входила на сцену з закривавленими руками, а Цезар стікав кров'ю на очах глядачів. Коли в останній сцені трагедії «Ромео і Джульєтта» Лоренцо говорив: «Чия це кров камінні східці склепу багрянить?» то глядачі справді бачили її.

Творчість Шекспіра і сучасних йому драматургів була призначена для глядача тієї доби; драматурги і актори враховували смак аудиторії і дію п'єс підпорядковували законам тогочасної сцени. Шекспір не звертався до майбутніх поколінь, а до свого сучасника і писав так, щоб кожний глядач міг винести з його п'єс ту суму вражень і переживань, яку він так глибоко вмів передати у створених ним образах і конфліктах. Він близький нам, бо своїм словом зумів створити драми великої ідейної та художньої сили.

Євгенія БОРТНИК.